

BORÇALI EDEBÎ MUHİTİ ÜZERİNE*

Semra ALYILMAZ**

Özet:

Gürcistan'ın Borçalı Bölgesi, tarihte Türklerin (Bun Türklerinin, Hunların, Bulgarların, Hazarların, Peçeneklerin, Kıpçakların, Karapapakların/Terekemelerin) bir biri ardınca kesintisiz olarak yaşadıkları yerleşim yerlerinin başında gelmektedir.

Karapapaklar/Terekemeler, genelde Borçalı olarak adlandırılan bölgede (Borçalı'da Karayazı'da, Başgeçit'te, Karaçöp'te...) pek çok sanat ve mimarlık eseriyle birlikte kendi yaşayış ve inanışlarını yansıtan sözlü ve yazılı edebî eserler de vücuda getirmişlerdir.

Gürcistan'daki Türklere/Borçalı Karapapaklarına ait zengin folklor ve edebiyat ürünleri Sovyetler Birliği zamanında gerekli ilgiyi görmemiş; çoğunlukla (oldukça da yetersiz bir şekilde) Azerbaycan ve Gürcistan edebî faaliyetleri içinde değerlendirilmiştir.

Bu makalede Karapapak Türklerinin (Borçalı) edebî muhiti hakkında ana çizgilerle bilgi verilmekte ve bu vesileyle Gürcistan'da yaşayan Türklerin varlığına ve edebî faaliyetlerine dikkat çekilmek istenmektedir.

Anahtar kelimeler: Gürcistan, Karapapak Türkleri, Borçalı, Borçalı edebî muhiti.

On Borçalı Literary Region

Abstract:

The Borçalı region of Georgia is one of the settlements where Turks (Bun Turks, Huns, Bulgarians, Khazars, Patzinaks, Kipczaks, Karapapaks/Terekemes) lived one after the other uninterruptedly.

* Bu makale Prof. Dr. Mukim SAĞIR danışmanlığında tarafımdan hazırlanan ve 2002 yılında savunulan; 2003 yılında da *Borçalılı Bilim Adanı, Eğitimci, Şair Valeh Hacılar Hayatı-Sanatu-Şiirleri* (Ankara, 2003) adıyla yayımlanan, *Eğitimci, Şair Valeh Hacılar'ın Şiirleri (Giriş-İnceleme-Metin)* başlıklı doktora çalışmasında yer alan "Karapapak Türkleri'nin (Borçalı) Edebî Muhiti" başlıklı bölümden hareketle (bazı bilgiler ve kaynaklar güncellenerek) hazırlanmıştır.

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, semraalyilmaz@mynet.com.

Karapapak/Terekemes produced many verbal and written literary works reflecting their own lives and beliefs as well as many works of art and architecture in the region which is generally called Borçalı (in Borçalı, Karayazı, Başgeçit, Karaçöp ...).

The rich folklore and literary products of the Turks in Georgia / Borçalı Karapapak did not receive the necessary attention in the time of the Soviet Union and were mostly (quite inadequately) evaluated within Azerbaijan and Georgia literary activities.

In this article, information about the literary neighbourhood of Karapapak Turks (Borçalı) is given and it is aimed to draw attention to the presence of the Turks living in Georgia and their literary activities.

Keywords: *Georgia, Karapapak Turks, Borçalı, Borçalı literary region.*

Bugün Gürcistan sınırları içinde bulunan Borçalı, eski bir Türk yurdudur. Kaynaklarda Karapapak/Terekeme olarak adlandırılan Türklerin yaşadığı bu bölge, tarihî seyri içinde Türklerle Farsların, Türklerle Rusların mücadele ve savaş alanlarından biri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte uzun yıllar Rus baskısına ve zulmüne uğrayan Borçalı Karapapak/Terekeme Türkleri SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığını ilan eden Gürcistan Cumhuriyeti'nin yönetimi altına girmiştir (Güneş 2012: 153).

Bugün Gürcistan Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Borçalı, Karayazı, Başgeçit ve Karaçöp'te yaşayan ve bu topraklar üzerinde eşsiz kültür ve medeniyet eserleri vücuda getiren Gürcistan Türklerinin edebî faaliyeti, (tıpkı tarihleri gibi) ya göz ardı edilmiş ya da Azerbaycan edebî muhiti içinde değerlendirilmiştir. Oysa Gürcistan Türklerinin tarih boyunca vücuda getirdikleri kendi yaşayış ve inanışlarının ürünü olan sözlü ve yazılı edebiyat, Azerbaycan edebî muhitinin içine sığmayacak kadar kapsamlıdır.

Gürcistan Türklerinin edebî faaliyetini (bu bağlamda Borçalı edebî muhitinin faaliyetlerini) dört dönemde incelemek mümkündür:

- XIX. yüzyıla kadar gerçekleştirilmiş edebî faaliyetler,
- XIX. yüzyıldan Sovyetler Birliği Dönemi'ne kadar gerçekleştirilmiş edebî faaliyetler,
- Sovyetler Birliği Dönemi'nde (1918-1990 yılları) gerçekleştirilmiş edebî faaliyetler,
- Sovyetler Birliği'nin dağılmasından günümüze kadar olan dönemde gerçekleştirilmiş edebî faaliyetler.

XIX. yüzyıla kadar gerçekleştirilmiş edebî faaliyetlerin birinci dönemi hem sözlü hem de yazılı edebiyat eserlerinin zenginliğiyle diğerlerinden ayrılır. Zira bu dönemde, hem törenin hem de dinin (İslam dininin) tesiriyle her biri birbirinden değerli eserler vücuda getirilmiştir. Bu dönem, yalnız Gür-

cistan'da yaşayan Türklerin eserlerini değil; Gürcistan'da Türkler arasında yaşayıp Türkçe konuşan ve Türkçe yazan Gürcülerin, Ermenilerin, Rumların ve Dağıstanlıların da eserlerini içine alır (Hacılar 1991; Hacılar 1992; Hacılar 1996; Türkmen 1992).

XIX. yüzyıla kadar gerçekleştirilmiş edebî faaliyetlerin temel özelliklerinden biri, IX-XIV. yüzyıllarda Gürcistan'da (Tiflis'te, Borçalı'da, Karayazı'da, Başgeçit'te, Hunan'da vd.) İslam dininin tesiriyle edebî, dinî, felsefî... eserlerin yazılmış olmasıdır. Bu dönemde eser yazan değerli âlimler, filozoflar, şairler ve yazarlar adlarının başında veya sonunda doğdukları veya faaliyet gösterdikleri yer adlarını zikretmişlerdir: Hubeyş Tiflisî, Abdullah Tiflisî, Ebu Muhammet Hesenli Tiflisî, Sedreddin Dumanisî, Ebulbeka Necmeddin Tiflisî, Ömer Şemseddin Tiflisî, Fahreddin Hiladlı Tiflisî gibi.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin, Köroğlu Destanı'nın, Âşık Garip Hikâyesi'nin vd. Gürcistan ile olan ilgisi tartışılmaz bir gerçektir. Zira bu hikâye ve destanların bugün Gürcistan Cumhuriyeti sınırları içinde kalan ata dede Türk topraklarında (başta Borçalı ve Tiflis olmak üzere) vücuda getirilmiş olduğu söz konusu hikâye ve destanların içeriklerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Bu hikâyelerin ve destanların (Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu, Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Heste Gasım, Kaçak Nebi, Gurbanî vd.) Borçalı varyantlarına ait motifleri, dil, üslup ve şekil özellikleri, Türk dünyasının diğer bölgelerinde anlatılanlardan/bilinenlerden farklılıklar gösterir.

Yaklaşık bin yılı aşkın bir geçmişe ve zengin bir birikime sahip olan Borçalı Terekeme-Karapapak folklor ve edebiyatı, yüzyıllar boyu Azerbaycan Türk folklor ve edebiyatı ile Anadolu (Türkiye) Türk folklor ve edebiyatı arasında bir köprü görevi görür; ortak bir edebiyatın oluşmasına katkıda bulunur.

Borçalı Terekeme-Karapapak folklor ve edebiyatı sayesinde Azerbaycan'da, Gürcistan'da, Ermenistan'da ve Türkiye'de yaşayan Türkler arasında sağlanan iletişim ve etkileşim kendini en açık bir biçimde "Âşık Edebiyatı"nda gösterir. Zira doğuda "Kazak-Tovuz", batıda ise "Ağbaba, Ahılkelek, Kars" âşık muhitleri arasındaki ilişkiler, hem Türk kimliğinin korunmasına hem de sanatta, edebiyatta, musikide ortak bir zevkin oluşmasına zemin hazırlar. Birçoğu Borçalı Karapapaklarının adıyla anılan ve âşıkların, ozanların bir gelenek hâlinde geçmişten geleceğe taşıdıkları edebî ve musiki mahsulleri (şiiirler, makamlar/âşık havaları vd.) ne yazık ki sonraki yıllarda yalnızca Ahılkelek-Çıldır-Kars bölgesine mal edilmiştir (Gasımlı 1996: 207-212; Karapapak 2004: 5-37).

XVII-XVIII. yüzyıllarda Gürcistan'da (Borçalı'da, Tiflis'te, Karayazı'da, Başgeçit'te) birçok yetenekli saz ve söz ustası yetişmiş olmasına rağmen, siyasi mücadeleler ve savaşlar yüzünden yazılı kaynaklarda bunlarla ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Tiflis arşivlerindeki az sayıdaki kaynak, bu

saz ve söz üstatları hakkında çok sınırlı da olsa, bazı bilgileri günümüze kadar taşımıştır. Bu bilgilere göre Kul Allahkulu, Leylî, Zabit, Sadık, Mehmet Halil, Bağır adlı şairler bu dönemin belli başlı simaları arasında yer almaktadır.

XIX. yüzyıl, genelde Rus-Osmanlı Savaşlarına sahne olduğu için Kafkaslar'dan (aralarında âlimlerin, şairlerin, âşıkların ve sanatkârların da bulunduğu) binlerce Türk, Osmanlı topraklarına (Anadolu'ya) göç etmek zorunda kalır. Bu yıllarda Rusya, bölgede hâkimiyetini sürdürmek için Rus okulları açma yanında, Rusça yayımlara da ağırlık verir. Özellikle Rus Çarı tarafından tayin edilen valinin ikamet ettiği Tiflis, Güney Kafkasya'nın en önemli merkezlerinden biri hâline getirilir. Bölgenin kültür ve sanat merkezi hâline getirilen Tiflis'in imkânlarından Gürcistan'da yaşayan Türkler de yararlanır. Zira sonraki yıllarda Azerbaycan ve Gürcistan Türklerinin sosyal, edebî ve medeni fikrinin gelişmesinde önemli rol oynayan Abbas Kulu Ağa BAKIHANOV (1794-1846), Mirze Şefî VAZEH (1792-1842) ve Mirze Fethali AHUNDZADE (1812-1878) de uzun müddet Tiflis'te yaşayıp eserlerini burada vücuda getirir.

Mirze Fethali AHUNDZADE'nin (Azeri Türkçesiyle yazılmış ilk tiyatro eseri) "Hekâyat-ı Molla İbrahimhalil Kimyager" adlı komedisi de 1872'de Tiflis'te sahneye konulur (Hacıyev 1984; Ahundzade 1988).

XIX. yüzyıl, Borçalı edebî muhiti için de verimli geçer. Nitekim Güller Perisi, Alhas Ağa, Gul Eli, Fahrallı Şair Nebi, Muhammed Şindili, Miskin Allahverdi, Miskin Veli, Guşcu Abbaseli, Dollu Ebuzer, Şair Ağacan, Şair Söyün (Hüseyin), Şair Cefer gibi söz ustaları Borçalı'da yaşarlar ve eserlerini burada vücuda getirirler.

Türk basın, yayın ve medeniyet tarihinde özellikle Gürcistan Türklerinin yayın hayatında önemli ölçüde rol oynayan *Ziya* (1879-1880), *Ziya-yı Gafgaziyye* (1880-1884), *Keşkül* (1883-1891), *Şergi Rus* (1903-1905) gibi gazeteler; Mirze Celil MEHMEDGULUZADE'nin *Molla Nesreddin* (1906-1918) adlı hiciv dergisi de Tiflis'te yayımlanır.

Neriman NERİMANOV, Abdulla ŞAİĞ, Ömer Faig NEMANZADE gibi şahsiyetler de Gürcistan topraklarında dünyaya gelir; İ. GUTGAŞINLI, H. ZERDABÎ, H. CAVİD, F. KÖÇERLİ, M. E. SABİR, M. S. ORDUBADÎ, E. NEZMÎ, E. GEMKÜSAR, S. M. GENİZADE, H. MİNASAZOV, S. VELİ-BEYOV vd. de Gori'de ve Tiflis'te öğrenim görürler (Mededoğlu 1994: 14; Mişyev 1987: 10-11).

Borçalı edebî muhitinin üçüncü devri, Sovyetler Birliği zamanında (1918-1990 yılları arasında) yaklaşık 70 yıllık bir edebî faaliyeti içine alır. Bu dönemin özellikle ilk yıllarında vücuda getirilen eserlerde, genelde Komünist ideolojinin yerleşmesine ve gelişmesine hizmet amacı güdülür.

Gürcistan'da 1918-1941 yılları arasında *Gençler Yurdu*, *Gelebe*, *Al Bayrak*, *Gelecek* (1918), *Veten* (1920), *Kommunist* (1921), *İşığı Yol* (1924) ve *Yeni Fikir/Yeni Kendi* (1927-1938) adlı gazetelerle; *Dan Ulduzu* (1926-1931), *Gızıl Şefeg* (1926-1930), *Yeni Güvve* (1930-1939), *Şerg Kolhozcusu* (1931) ve *Genc Nesil* (1939-1941) adlı dergiler Türkçe olarak yayımlanır. Bu gazetelerin ve dergilerin Borçalı ve Tiflis edebî muhitinin gelişmesinde ve ilerlemesinde önemli katkıları olur (Hacıyev 1980: 50-88).

Sovyet hâkimiyetinin söz konusu olduğu yıllarda yalnız Borçalı ve Tiflis'te değil; Batum, Başgeçit, Sarvan, Lüksemburg (Bolnisi), Karayazı (Gardabani), Adıgün, Aspinza, Ahalsıh... şehirlerinde de Türkçe gazete ve dergiler yayımlanır. Mesela: Batum'da *İştirak* (1921) ve *Yeni Heyat* (1922-1924), Sarvan'da *Pambığı* (1930), Bolnisi'de *Al Bayrag* (1935; sonraki yıllarda *Gelebe Bayrağı*), Karayazı'da *Stalinçi* (1931; sonraki yıllarda *Samgori*), Adıgün'de *Gızıl Rençber* (1933; sonraki yıllarda *Adıgün Kolhozçusu*), Aspinza'da *Bağban* (1933; sonraki yıllarda *Sosializm Kendi*), Ahalsıh'da *Kommunist* (1930)... (Mededoğlu 1994: 17-18; Alyılmaz 2014: 115-124).

1940-1950 yılları arasında Gürcistan'ın çeşitli bölgelerinde yayımlanan gazetelerin ve dergilerin çoğu, Tiflis ve Borçalı'daki bazı Türk eğitim öğretim kurumları ile Tiflis Devlet Türk Tiyatrosu kapatılır. Gürcistan edebî muhitinin faaliyetlerinde bu yıllarda gerçek anlamda bir duraklama, hatta gerileme olur. [Tiflis Devlet Türk Tiyatrosu, Tiflis Devlet Azerbaycan Dram Tiyatrosu adıyla 2004 yılında yeniden faaliyet başlar. Tiyatroda pek çok olumsuzluğa (tiyatro binasının fiziki yetersizliğine ve maddi imkânsızlıklara) rağmen birbirinden değerli eserler sahnelenmektedir.]²

1950'li yıllardan sonra bilim, sanat ve edebiyat alanında Gürcistan'dan Azerbaycan'a ciddi anlamda göç başlar. Zira Gürcistan ve Borçalı edebî muhitinden Eliyar GARABAĞLI, Adil BABAYEV, Seyfulla ELİYEYEV, Kamal TALİBZADE, Penah HELİLOV, Şamil GURBANOV, Abbas HACIYEV, Dilara ELİYEVA, Sabir ELİYEYEV, Eflatun SARAÇLI, Tahir HÜSEYNOV, İsa İSMAYILZADE, Abbas Abdulla HACALOĞLU, Vilayet RÜSTEMZADE, Eyvaz BORÇALI, Zelimhan YAKUB, Eyvaz ELLEZOĞLU, Samed GARAÇÖB, Arif MEMMEDOV, Akif HÜSEYNOV, HÜSEYNKULU, Elhan MEMMEDLİLER, Tahir MESİMOV, Emirhan HELİLOV, Telmen NEZERLİ, Hamlet İSAHANLI, Eldar HACIYEV, Kınıyaz ASLAN, Bedirhan BAŞKEÇİDLİ, Nizami SARAÇLI, Seadet BUTA, Rafiq HÜMMET, Neriman EBDULREHMANLI, Hemzeli İLYAS, Reşid FAHRALI, Hemid VELİYEYEV,

1 1927 yılına kadar *Yeni Fikir*; 1927-1938 yılları arasında *Yeni Kendi* adıyla yayımlanan dergi, 1939 yılından sonra *Sovet Gürcistanı* adıyla yayımlanır. Bu dergi, günümüzde ise *Gürcistan* adıyla Tiflis'te yayın hayatına devam etmektedir.

2 Merhum Ord. Prof. Dr. Valeh HACILAR'ın küçük oğlu; Valeh Hacılar Uluslararası Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı Yürütme Kurulu Üyesi Namık HACILAR da bu tiyatronun hem oyuncularını hem de yönetmenleri arasında yer almaktadır.

Meded COŞGUN, Razim MEMMEDLİ, Müşfig MEDEDEOĞLU, Ferhat HUBANOV, Şahbaz ŞAMIOĞLU, Nurafız HÜSEYNLİ, Hazangül HÜSEYNOVA, İmir MEMMEDLİ vd. Bakü'ye, Gence'ye... yerleşirler ve edebî faaliyetlerini Azerbaycan'da sürdürürler³ (Akpınar 1994; Sarvan 1998; Celâl ve Hüseyinov 2000; Karapapak 2000; Karapapak 2003; Şamioğlu 2002; Şamioğlu 2009; Hümmet ve Ebdülrehmanlı 2013).

Borçalı edebî muhitinin son dönemi Sovyetler Birliği'nin dağılmasından günümüze kadar olan süreçte gerçekleştirilmiş faaliyetleri kapsar. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Güney Kafkasya ve Gürcistan'da ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda yaşanan özgürlük, kendisini edebî alanda da hissettirir. Yalnız Borçalı'da son 20 yıl içinde yayımlanan eserlerin sayısı, Sovyetler Birliği zamanında (yaklaşık 70 yıl) basılanların sayısının üç katı kadardır. Üstelik bu eserlerin pek çoğunu Türk kültür ve medeniyetine, Türk kimliğine, Türk dünyasının birlik ve bütünlüğüne hizmet etme gayesiyle kaleme alınmış "bilimsel çalışmalar" oluşturur.⁴ Borçalı âşık edebiyatına ve halk şiirine ait mahsuller de bu dönemde bilimsel araştırma ve incelemelere konu olur ve yayımlanır (Ahundov vd. 1985, 1986; Hekimov 1999; İsabalgıızı 1999; Hümmet vd. 2009).

Bağımsızlığının 25. yılını geride bırakan Gürcistan Cumhuriyeti'nde her alanda olduğu gibi eğitim, basın, yayın, kültür, sanat ve edebiyat alanlarında da hâlâ değişme ve gelişmede güçlük çekilmektedir. Bu güçlüklerin temelinde de "ülkenin ekonomik durumunun iyi olmayışı" yatmaktadır. Yaşanan bütün güçlüklerle rağmen birçok Türk (Karapapak/Terekeme) âlim, şair, yazar, âşık... çalışmalarını Gürcistan'da sürdürmektedir.

Gürcistan'da Türk edebî muhitinin (bugün bir kısmı hayatta olmayan) çilekeş ve özverili temsilcileri arasında şu isimler bulunmaktadır:

Aslan GÖRARHILI (şair), Âşık Arif (âşık-şair), Aslan KÖSALI (âşık-şair), Âşık Bafeli (âşık-şair), Âşık Bilal (âşık-şair), Âşık Ehed (âşık-şair), Âşık Ehmed SADAHLI (âşık-şair), Âşık Gehreman GOÇULU (âşık-şair), Âşık Gülabî (âşık-şair), Âşık Heveskâr GASIMLI (âşık-şair), Âşık Hüseyin GIRHLI (âşık-şair), Âşık Mehmed SADAHLI (âşık-şair), Âşık Nureddin GASIMLI (âşık-şair), Âşık Şakir (âşık-şair), Âşık Vekil HAMAMLI (âşık-şair), Âşık Ziyeddin (âşık-şair), Bahaddin ORUÇOĞLU (yazar), Behram MEHDİ (şair), Çoban Reşid (âşık-şair), Dünyamalı KEREM (şair, çevirmen), Ebdüleli (şair), Eli ABBAS (yazar), Eli SENGİRLİ (şair), Elihan BİNNETOĞLU (şair, çevirmen), Elihan YAHYAOĞLU (şair), Emin ELSEVER (çevirmen),

3 Bunlardan Rafiq HÜMMET, Nizami SARACLI ve Ferhat HUBANOV birkaç yıl Azerbaycan'da kaldıktan sonra tekrar Gürcistan'a dönmüşlerdir.

4 Valeh HACILAR tarafından hazırlanmış olan *Borçalı Mehralı Bey Tarihi Hegigetlerde* (Tiflis, 2001) adlı eser, bu tür çalışmaların en güzel örneklerinden biridir.

Gasım ABBASLI (şair), Hesên SADIGLI (halk şairi), İbrehimhelil TAMIOĞLU (şair), İmir MEMMEDLİ (şair, çevirmen, yazar), İslam ELİYEYEV (yazar, çevirmen), Mayga METİN (şair), Mirze MAŞOV (çevirmen), Muhammedeli ELLEZ (şair), Nesib NESİBOV (şair, çevirmen), Osman EHMEDOĞLU (şair), Rovşen EYYUB (halk şairi), Süleyman SÜLEYMANLI (çevirmen), Şüreddin MEMMEDLİ (Yazar, şair, çevirmen)⁵, Tapdık MUSTAFA (şair), Valeh HACILAR (Yazar, akademisyen, şair, çevirmen), Yetim Mahmud (halk şairi), Yunis NOVRUZ (şair), Yusif YUSİFLİ (şair), Zümrüt ORHAN (yazar) Rafik HÜMMET (şair), Allahverdi TEKLELİ (şair), Nizami SARACLI (şair), Tapdık YOLCU (şair), Aziz DELİVELLİ (şair), Afig MUHTAROĞLU (şair), Zerger MUSA (şair), Halettin YOLÇUYEV (şair), Cambul MEMMEDLİ (çevirmen), Aziz DELİVELLİ (şair), Hudaverdi KASIMLI (şair), Seyavuş UYGUN (şair), Şevket DAĞLARKIZI (şair), Nizami ZİLLİOĞLU (şair), Tebriz İMAN (şair), Azer MUSAOĞLU (şair), Coşkun CAFER (şair), Oktay KÂZIMLI (çevirmen), Nermin HÜSEYNLİ (şair), Fahri Valehoğlu HACILAR (yazar, akademisyen, diplomat) vd. (Gasımlı 1996; İsbalıgızı 1999; Sarvan 2001; Mert 2004; Kamaloğlu, Derviş ve Karapapak 2005; Şamioğlu 2002; Şamioğlu 2009; Hümmet ve Ebdülrehmanlı 2013).

Gürcistan’da/Borçalı’da Türk edebî muhitinin canlanmasında, yeni edebî toplulukların oluşturulmasında ve Gürcistan’daki Türk yazarların, şairlerin ve aydınların sesinin duyurulmasında Azerbaycan Yazarlar Birliğinin Gürcistan Şubesinin; Genel Başkanlığını Rafig HÜMMET’in yaptığı “Varlık” Kültür Merkezinin (Alyılmaz 2010: 115-124); Genel Başkanlığını Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ’ın yapmış olduğu Valeh Hacılar Uluslararası Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfının,⁶ Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Derneğinin (<http://tekedernegi.org/>) ve Uluslararası Türkçe Edebiyat, Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi’nin (<http://www.tekedergisi.com/>) rolü büyüktür.

Sonuç ve Öneriler:

Genel anlamda Gürcistan özelde ise Borçalı Bölgesi Türk boy ve topluluklarının en eski yerleşim yerleri arasında bulunmaktadır. Türk boy ve toplulukları (başta Karapapaklar/Terekemeler olmak üzere) Gürcistan’da yaşadıkları toprakları her türlü güçlüğe ve zorluğa rağmen terk etmemişler; burada Türk kültür ve uygarlığına; Türk dili ve edebiyatına ait (sözlü ve yazılı) eserler

5 Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ, eşi Doç. Dr. Gülnare GOCAYEVA MEMMEDOVA ile birlikte ilmi ve edebî faaliyetlerini Türkiye’de (Ardahan Üniversitesinde) sürdürmektedir.

6 (15 Nisan 1951 tarihinde dünyaya gelen ve 23 Ocak 2010 tarihinde vefat eden) Borçalılı (Darvazlı) akademisyen, şair, yazar, merhum Ord. Prof. Dr. Valeh HACILAR, yazdığı birbirinden değerli eserlerle ve katıldığı ulusal ve uluslararası toplantılarda yaptığı konuşmalarla ve sunmuş olduğu bildirilerle Gürcistan/Borçalı edebî muhitinin tanınmasına ve tanıtılmasına büyük katkı sağlamıştır (Alyılmaz 2009: 117-127; Alyılmaz 2010: 86-89). HACILAR’ın ölümünün ardından ailesi, yakın dostları ve ekip arkadaşları onun ideallerini gerçekleştirmek, Gürcistan’daki Türklerle yakından ilgilenmek ve Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki tarihi dostluk ve iş birliğine katkı sağlamak amacıyla merkezi Tiflis’te bulunan Valeh Hacılar Uluslararası Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfını kurmuşlardır.

vücuda getirmişlerdir (Kırzioğlu 1972; Kırzioğlu 1976; Kırzioğlu 1992; Kırzioğlu 1995; Yeniaras 1994; Zeyrek 1999; Zeyrek 2001; Zeyrek 2006; Yılmaz 2007; Alyılmaz 2012; Alasania 2013; Alyılmaz 2016). Bu sebeple:

- Gürcistan'daki Türk kültür ve uygarlığına; Türk dili ve edebiyatına (Karapapak Türkçesine ve edebiyatına) ait (sözlü ve yazılı) eserlerle ilgili ciddi araştırmalar, incelemeler yapılmalı ve bunlar çok dilli olarak yayımlanmalıdır.

- Gürcistan'da Türk kültür ve uygarlığıyla, Türk tarihiyle, Türk dili ve edebiyatıyla, vd. ilgili olarak farklı dillerde (Rusça, Gürcüce, Ermenice vd.) yayımlanan eserler Türkiye Türkçesine kazandırılmalıdır.

- Gürcistan'daki müzelerde, arşivlerde, kütüphanelerde ve koleksiyonlarda Türk kültür ve uygarlığıyla, Türk tarihiyle, Türk dili ve edebiyatıyla, vd. ilgili pek çok el yazması eser bulunmaktadır. Bunların dijital ortama aktarılmaları, okunmaları ve yayımlanmaları için ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından projeler hazırlanmalı ve hayata geçirilmelidir.

- Sözlü edebiyata, sözlü tarihe ve diyalektolojiye⁷ ait ürünler en az yazılı olanlar kadar önemlidirler. Sözlü edebiyata, sözlü tarihe ve diyalektolojiye ait materyaller de derlenip yazıya geçirilmeli ve yayımlanmalıdır.

- Gürcistan/Borçalı edebî muhitine ait mahsullerin diğer Türk boy ve topluluklarına ait olanlarla karıştırılmamasına özen gösterilmeli;⁸ Türk dili ve edebiyatı ile ilgili kaynak eserlerde ve ders kitaplarında Gürcistan/Borçalı edebî muhitinin temsilcilerine de yer verilmelidir.

Kaynaklar:

- AĞACANGIZI, G. (2006), *Gürcistan Metbuatında Azerbaycan Edebiyatı Meseleleri*, Bakü.
- AHUNDOV, E., FERZELİYEV, T. ve ABBASOV, İ. (1985,1986), *Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri I-II*, İstanbul, Yay. Haz.: S. SAKAOĞLU, A. B. ALPTEKİN ve E. ŞİMŞEK.
- ALASANIA, G. (2013), *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, Trabzon, Çev.: N. KAÇARAVA, Ed.: K. ÜÇÜNCÜ ve E. ALTINKAYNAK.
- ALYILMAZ, C. (1997), "Borçalılı Şair Vilayet Rüstemzade", *Kardaş Edebiyatlar Dergisi*, 41, 8-11.
- ALYILMAZ, C. (2009), "Valeh Hacılar'ın Türklük Bilimine Katkıları ve Yeni Kitabı: *Heste Hasan*", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C 6, S 23, 117-127. (www.karam.org.tr)
- ALYILMAZ, C. (2012), "Gürcistan'daki Türkler ve Türk Eserleri", *Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Abideleri*, Ankara, 292-355; Ed.: İ. DEMİRCİ ve İ. TERZİOĞLU.

7 Bu bağlamda Bahadır GÜNEŞ tarafından bizzat Borçalı bölgesinde yapılan derlemeler sonucunda hazırlanan *Borçalı (Gürcistan) Karapapak/Terekeme Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)* adlı doktora tezi son derece anlamlı ve kıymetlidir (Güneş 2013). Bu tür çalışmaların sayısının artırılması yararlı olacaktır.

8 Borçalı, saz şairlerinin, âşık edebiyatının, Dede Korkut ve Köroğlu anlatılarının en eski merkezlerinin başında gelmektedir. Borçalı edebî muhitine ait ürünler genelde Azerbaycan ve Türkiye edebî muhitleri içinde değerlendirilmiştir.

- ALYILMAZ, C. (2012), “Kafkas Halkları Folklor, Dil ve Kültür Sempozyumu’nun Ardından”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1/2, 129-152. (<http://www.tekeder-gisi.com>)
- ALYILMAZ, C. (2016), “Gobu”stan’ın Gizemi (‘Kıpçaklar’a Giden Yol), Ankara.
- ALYILMAZ, S. (2002), *Eğitimci, Şair Valeh Hacılar’ın Şiirleri (Giriş-İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- ALYILMAZ, S. (2002), “Borçalı (Gürcistan) Karapapaklarının (Terekemelerinin) Tarihine Dair”, *Yeni Türkiye*, 43, 288-291.
- ALYILMAZ, S. (2003), *Borçalılı Bilim Adamı, Eğitimci, Şair Valeh Hacılar Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, Ankara.
- ALYILMAZ, S. (2003), *Borçalı Mifik Tefekküründen Poetik Gerçekliye*, Tiflis.
- ALYILMAZ, S. (2010), “Valeh Hacılar’ın Ardından”, *Kardeş Kalemler*, 38, 86-89.
- ALYILMAZ, S. (2010), “Gürcistan Türklerinin Yeniden Yükselen Sesi: *Varlık* Gazetesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 25, 115-124.
- ALYILMAZ S. ve ALYILMAZ, C. (2012), *Ord. Prof. Dr. Valeh Hacılar’ın Ardından*, Ankara.
- AHUNDZADE, M. F. (1988), *Komediler (Temsilat)*, İzmir, Yay. Haz.: Y. AKPINAR.
- AKPINAR, Y. (1994), *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul.
- CELÂL, M. ve HÜSEYNOV, F. (2000), *Örneklerle XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*, İstanbul, Yay. Haz.: K. YAVUZ ve E. ÜLGEN.
- ÇOBANLI, M. (1996), *Ağır Elli Borçalı Dedem Gorgud Keçen Yerdi Bu Yerler*, Erzurum, Yay. Haz.: C. ALYILMAZ.
- GASIMLI, M. (1996), *Âşık Seneti*, Bakü.
- GOCAYEVA MEMMEDOVA, G. (2002), *Gürcistan Azerbaycanlılarının Tehsili Tarihi*, Tiflis.
- GÜNEŞ, B. (2012), “Ord. Prof. Dr. Valeh Hacılar’ın Ardından”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat, Kültür Eğitim Dergisi*, 1/2, 153-156. (<http://www.tekeder-gisi.com/>)
- GÜNEŞ, B. (2013), *Borçalı (Gürcistan) Karapapak/Terekeme Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HACILAR, V. (1991), *Folklorumuzun Üfüğleri*, Bakü.
- HACILAR, V. (1992), *Azerbaycan Folkloru En’eneleri*, Tiflis.
- HACILAR, V. (1996), *Azerbaycan Folkloru Antologiyası II: Borçalı Folkloru*, Bakü.
- HACILAR, V. (1999), *Kendim Lecbeddindi, Özüm İbrahim*, Tiflis.
- HACILAR, V. (2007), *Türk Dilli Gürcü, Yunan, Aysoru Âşık-Şairleri*, Bakü
- HACILAR, V. (2009), *Hasta Hasan*, Tiflis.
- HACILAR, V. (2011), *Azerbaycan Folkloru Antologiyası: Borçalı-Karapapak Folkloru*, Bakü.
- HACIYEV, A. (1984), *Tiflis Azerbaycan Teatırı*, Bakü.
- HACIYEV, A. (1980), *Tiflis Edebî Mühiti*, Bakü.
- HEKİMOV, M. İ. (1999), *Azerbaycan Âşığ Şe’r Şekilleri ve Kaynakları*, Bakü.
- HÜMMET, R. vd. (2007), *Edebî Gürcüstan Poeziya, Nesr, Araşdırma, Tercüme, Anım*, Tiflis.
- HÜMMET, R. ve EBDÜLREHMANLI N. (2013), *Edebî Gürcüstan (Son 350 İlin Edebî Antologiyası)*, Tiflis.

- İSABALIGIZI, T. (1999), *Borçalı Aşık Mühiti*, Bakü.
- KAMALOĞLU, M., DERVİŞ, O. ve KARAPAPAK, Ş. (2005), *Borçalı Aşıqları*, Tiflis.
- KARAPAPAK, Ş. M. (2000), *Borçalı Edebî Mühiti (1920. İli Geder)*, Bakü.
- KARAPAPAK, Ş. M. (2003), *Azerbaycan Edebiyatının Borçalı Golu (1920. İli Geder)*, Bakü.
- KARAPAPAK, Ş. M. (2004), *Borçalı-Ahıska-Kars Ortak Edebî Arealı*, Tiflis.
- KIRZIOĞLU, M. F. (1972), *Dede Korkut Oğuznâmeleri Işığında Karapapaklar; Borçalı-Kazak Uruğu'nun Kür-Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış-Tarih, Etnoloji ve Dil Araştırmaları*, Erzurum.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin (1976), *Osmanlıların Kafkas Elllerini Fethi (1451-1590)*, Ankara.
- KIRZIOĞLU, M. F. (1992), *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Ankara, 1992.
- KIRZIOĞLU, M. F. (1995), "Hazarlar'ın Borçalı ve Kazak Boylarından Oluşan Karapapaklarda Çağımızda İnsan-Heykelli Kabirtaş Yapma Geleneği", *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. Dr. Oktay Aslanapa Armağanı)*, Ankara, 229-254.
- MEDEDOĞLU, M. (1994), *Çağdaş Borçalı Edebî Mektebi*, Bakü.
- MERT, O. (2004), "Gürcistan (Borçalı) Karapapaklarının/Terekemelerinin Eğitim Tarihine Dair", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 24, 233-251.
- MİŞİYEYEV, A. (1987), *Azerbaycan Yazıcıları ve Tiflis Edebî-İctimaî Mühiti (1820-1905)*, Tiflis.
- RÜSTEMZADE, V., HACILAR, V. ve BİNNET, E. (1981), *Bir Sinede İki Ürek*, Tiflis.
- SARVAN, M. (1998), *Ulu Borçalı*, Bakü.
- SARVAN, M. (2001), *Borçalı Âlimleri*, Bakü.
- ŞAMIOĞLU, Ş. (2002), *Borçalı'da Edebiyat ve Edebî-Medenî Hayat*, Bakü.
- ŞAMIOĞLU, Ş. (2009), *"Qızıl Dövr"den Sonrakı Edebiyat*, Bakü.
- TÜRKMEN, F. (1992), *Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri*, İzmir.
- VALEHOĞLU, F. (2007), "Gürcüstan Garapapaglarının Tarihine Kısa Bahış", *Edebî Gürcüstan*, Tiflis, 370-384.
- YENİARAS, O. (1994), *Karapapak ve Terekemelerin Siyasi ve Kültürel Tarihine Giriş*, İstanbul.
- YILMAZ, S. (2007), *Türkiye'de ve Kafkasya'da Yaşayan Karapapak (Terekeme) Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Ankara.
- ZEYREK, Y. (1999), *Gürcistan, Acaristan ve Türkiye*, Trabzon.
- ZEYREK, Y. (2001), *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Ankara.
- ZEYREK, Y. (2006), *Ahıska Araştırmaları*, Ankara.